

УДК 930(477):329.17(477)"1920/1940"

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112100>

Слободянюк Сергій,
здобувач ступеня доктора філософії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка,
slobodianiuk366@gmail.com
ORCID: 0009-0009-4725-9566
ResearcherID: rid113795

ТИПОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ 1920 – 1940-Х РР.: КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПІДХОДІВ

Мета статті – здійснення аналізу співвідношення українського націоналізму періоду 1920 – 1940 рр. із наявними підходами у типологічних концепціях західної та вітчизняної наукової традиції. **Методологія дослідження.** Під час опрацювання теоретичної бази, а саме існуючих теорій, концепцій, типологій націоналізму, застосовувались методи порівняльного, аналітичного, критичного аналізу, системного підходу. **Наукова новизна** полягає у тому, що запропоновано структурне переосмислення місця українського націоналізму 1920 – 1940 рр. у типологіях провідних теоретиків націоналізмів: Карлтона Дж. Гейза, Ганса Кона, Ентоні Сміта, Бенедикта Андерсона, Роджерса Брюбейкера, Ярослава Дашкевича, Костянтина Симмонс-Симонолевича, Лії Грінфельд. Поєднання різних теоретичних типологій націоналізму (етносоціальний, конструктивістський, модерністський тощо), дозволяє уникнути одновимірності трактування теоретичної складової українського націотворчого досвіду. **Висновки.** Проаналізовано типології провідних теоретиків націоналізму та істориків Карлтона Дж. Гейза, Ганса Кона, Ентоні Сміта, Бенедикта Андерсона, Роджерса Брюбейкера, Ярослава Дашкевича, Костянтина Симмонс-Симонолевича, Лії Грінфельд та оцінки і систематизацію, здійснену Георгієм Касьяновим. Обґрунтовано, що український націоналізм 1920 – 1940 рр. є багатоаспектним явищем, що містить специфічні елементи, відображає різноманітні фактори внутрішнього та зовнішнього впливу, має здатність адаптуватися до соціальних, політичних та історичних змін. Запропоновано трактування українського націоналізму 1920 – 1940 рр. у вертикально-хронологічній концепції К. Гейза як інтегрального; у діхотомії Г. Кона як східного типу, у етносимволічній теорії Е. Сміта як етнічного; в методології «уявлених спільнот» Б. Андерсона як лінгвістичного (мовно-культурного); в схемі «трикутника» форм націоналізмів, що супроводжують процес створення національних держав Р. Брюбейкера як націоналізм національних меншин; з точки зору принципу ролі націоналізму у формуванні національної держави як націоналізм недержавної нації, згідно з підходом Ярослава Дашкевича, який, спираючись на ідеї народницької та державницької школи XIX ст., систематизував цей концепт у контексті

національно-визвольної боротьби XX століття; конструктивістської моделі К. Симмонс-Симонолевича як визвольний рух в формах руху відродження та антиколоніального руху; в постмодерній парадигмі Л. Грінфельд як колективістськи-авторитарний. Запропонована синхронізація українського націоналізму до загальних типологізацій переконує у природності його розвитку та наявності як спільних з іншими, так і специфічних рис.

Ключові слова: український націоналізм, типологія, інтегральний націоналізм, дихотомія, націоналізм національних меншин, націоналізм недержавної нації, колективістськи-авторитарний націоналізм.

Постановка проблеми. Серед актуальних питань дослідження розвитку сучасного українського суспільства, проблеми нації та націоналізму посідають помітне місце. Історичні виклики 1920 – 1940 рр., пов'язані із поразкою національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр., впливом післяреволюційних змін та утворенням Радянського Союзу, авторитарних режимів в Європі, наслідками міжнародної кризи і Другої світової війни, спонукали представників української політичної сфери та інтелектуалів як у радянської України, так і в емігрантських колах шукати шляхи та методи боротьби за незалежність.

Ключовим методом дослідження різноманітності українського націоналізму, що дозволяє структурувати й класифікувати його різні аспекти на основі чітко визначених критеріїв, є типологізація.

У європейській та світовій історіографії існує значна кількість типологій, теоретичних концепцій, розроблених представниками різних суспільних та гуманітарних наук. Щоправда існуючи типології розглядалася в широкому контексті, а аналіз «вписування» українського націоналізму в існуючі концептуальні побудови, як правило, не ставав об'єктом дослідження, що робить обрану тему актуальною.

Останні дослідження і публікації. Найбільш авторитетною в дослідженні українського націоналізму та його типології можна вважати монографію Георгія Касьянова «Теорії нації та націоналізму», окремий розділ якої присвячений саме українському національному проєкту. Увагу Г. Касьянова привертає питання співвідношення українського націоналізму з аналітичними структурами і теоріями націй та націоналізму, сформульованими на основі світового історичного досвіду. На думку вченого, універсальна типологія українського націоналізму є неможливою. Вихід полягає в застосуванні принципу «домінантних ознак» для класифікації українського націоналізму у конкретному історичному контексті. З цією метою дослідник звертається до типологізацій націоналізмів, в тому числі й інтегрального, запропонованих зарубіжними дослідниками. Проте й у цьому випадку типологія українського націоналізму залишається неповною (Касьянов, 1999, сс. 315–318).

Сучасний академічний погляд на феномен українського інтегрального націоналізму представив Олександр Зайцев в монографії «Український інтегральний націоналізм (1920-1930-ті) роки. Нариси інтелектуальної історії». До цього руху він відносить три головні напрями: чинний націоналізм Дмитра Донцова та його послідовників, організований націоналізм Організації українських націоналістів та творчий націоналізм Фронту національної єдності (Зайцев, 2013, с. 11).

Український історик Василь Футала представив наукові оцінки та міркування дослідників щодо таких аспектів, як спільні риси та відмінності між українським радикальним націоналізмом і націоналістичними рухами країн Європи міжвоєнного періоду, а також типологізації ОУН (Футала, 2019). Антон Твердовський, систематизуючи провідні підходи до типології націоналізму, впровадив до наукового обігу авторську методологію рівнево-компонентного аналізу націоналізму, хоча вона не отримала широкого застосування через складність до практичного застосування (Твердовський, 2015).

Сьогодні ідея націоналізму, особливо в Європі, демонструє стрімке зростання і посилення, що відображає глибокі політичні та соціальні зміни, «знову активно набирає силу – мов спис, що не вміщується в мішок» (пер. автора) (Savrun, 2019, с. 1220). Стало очевидним, що запропоновані проекти «глобалізації», «нового світового порядку» та дискурси значною мірою втратили актуальність для багатьох націй. Така ситуація, на думку турецького науковця, історика Ергенекона Савруна, спонукає до проведення критичного аналізу типів модерного націоналізму (Savrun, 2019).

Мета статті. Метою статті є здійснення аналізу місця українського націоналізму періоду 1920 – 1940 рр. в типологічних концепціях західної та вітчизняної наукової традиції.

Методологія дослідження. У процесі теоретичного осмислення феномену українського націоналізму 1920 – 1940-х рр. було застосовано низку взаємодоповнюючих методологічних підходів. Основу аналізу склали методи порівняльного, аналітичного, критичного аналізу та системного підходу, які дозволили здійснити комплексну оцінку наявних типологій націоналізму в західній та вітчизняній науковій традиції.

Зокрема, проаналізовано типологічні класифікації, запропоновані Карлтоном Дж. Гейзом, Гансом Коном, Ентоні Смітом, Бенедиктом Андерсоном, Роджерсом Брюейкером, Костянтином Симмонс-Симонолевичем, Ярославом Дашкевичем і Лією Грінфельд. Щоб розширити рамки дослідження, було використано історико-дискурсивний аналіз, який допоміг прослідкувати, як змінювалося розуміння поняття «націоналізм» у різних наукових підходах – зокрема в етносимволізмі, конструктивізмі, модернізмі.

Культурологічний підхід сприяв глибшому розумінню символічного виміру націоналізму як феномена, що проявляється в мові, ритуалах та культурних практиках. Завдяки ідеологічній критиці та герменевтичному аналізу авторські типологічні моделі розглядалися не лише як способи класифікації, а й як відображення їхніх теоретичних підходів до феномену націоналізму.

Важливою стала й перспектива постколоніального аналізу, з огляду на специфіку українського історичного досвіду як простору між центром та периферією, імперським домінуванням та боротьбою за національну суб'єктність.

Виклад матеріалу дослідження. Однією з перших концепцій націоналізму, що заклала основи його сучасної історіографії, стала інтерпретація американського історика та політичного аналітика К. Дж. Гейза, який розглядав націоналізм як ідею-силу, здатну об'єднувати людей у єдину націю. (Hayes, *Essays on nationalism*, 1926, p. 6). Праці К. Дж. Гейза заклали академічні засади для дослідження націоналізму, відкривши шлях до простеження його еволюції – від ранніх інтерпретацій до багатовимірних сучасних типологій. Вчений запропонував вертикальну концептуалізацію, яка приблизно слідує хронологічному паттерну від появи націоналізму у XVIII ст. до його останніх форм, сучасних істориків. К. Дж. Гейз визначає кілька типів націоналізму. Це класичний націоналізм, або гуманітарний націоналізм, що виник у період Французької революції та наполеонівських воєн, коли національні ідеї стали важливими для формування держав, та сприяв збереженню і розвитку культурної ідентичності народів (Hayes, *The Historical Evolution Of Modern Nationalism*, 1931, ss. 13–37). Гуманітарний націоналізм став підґрунтям якобінського націоналізму, який мав глибоко революційний характер, часто асоційований з радикальними змінами та боротьбою за національні права і свободи та централізацією влади, на противагу місцевим або регіональним інтересам (Hayes, *The Historical Evolution Of Modern Nationalism*, 1931, ss. 43–79). Відповіддю на виклики централізації влади і зміцнення національної ідентичності, на думку К. Дж. Гейза, стає виникнення традиційного націоналізму, коли відбувалося формування національних держав у Європі. Націоналізм почав підкреслювати етнічну єдність народу, визнаючи важливість спільного етнічного походження (Hayes, *The Historical Evolution Of Modern Nationalism*, 1931, ss. 84–114).

Однією з найбільш радикальних форм націоналізму, спрямованих на повне перетворення суспільства в ім'я національних інтересів, К. Дж. Гейз визначає інтегральний націоналізм, який «ставить національні інтереси вище інтересів окремої особи та інтересів людства» (Hayes, *The Historical Evolution Of Modern Nationalism*, 1931, c. 166). На думку історика, він пов'язаний з авторитарними режимами та мобілізацією населення для

досягнення національних цілей. У своїй сутності інтегральний націоналізм спрямований на досягнення повної незалежності та самовизначення нації, часто за допомогою радикальних методів. Цей тип націоналізму передбачає централізовану ідеологію, яка служить об'єднувачим фактором.

З огляду на особливості українського націоналізму 1920 – 1940 рр., найближчим до нього за своїми характеристиками є інтегральний націоналізм, що підкреслює радикальність, колективну волю та ідеологічну мобілізацію. Як зазначає О. Зайцев, доктрина ідеолога українського націоналізму Дмитра Донцова, сформульована в праці «Націоналізм», підкреслює примат національної ідеї та колективної волі над індивідуальними інтересами, відповідає багатьом положенням інтегрального націоналізму (Зайцев, 2013, сс. 183–184). Цю настанову яскраво ілюструє твердження самого Д. Донцова: «Зміцнювати волю нації до життя, до влади, до експансії визначив я як першу підставу націоналізму...» (Донцов, Націоналізм, 2023, с. 202). Корелюється з концепцією Гейза і вимога Д. Донцова щодо необхідності мобілізації еліт для боротьби за незалежність, викладена в статті «Маса і провід» (Донцов, Маса і провід, 2023). В той же час, К. Дж. Гейз наголошував, що одним із ключових аспектів потенційної небезпеки інтегрального націоналізму є тенденція до централізації влади та усунення альтернативних думок задля досягнення національної єдності. У працях Д. Донцова простежується ідея про «еліту», яка має керувати нацією, що може призводити до створення жорсткої ієрархії, де права й інтереси окремих громадян підкоряються вимогам колективної волі: «Народ, маса знає, хоч і не завжди, чого він не хоче. Та рідко, коли знає, чого він хоче. (...) Це йому має сказати провід, який і поведе його...» (Донцов, Дух отари і дух провідництва, 2023, с. 531) Це викликає питання щодо можливого обмеження демократичних процедур і плюралізму. Другою небезпекою, на думку К. Дж. Гейза, є тенденція до ідеалізації національної ідентичності, яка може створювати штучні межі між «своїми» та «чужими», приводити до маргіналізації окремих груп і порушення їхніх прав. Хоча інтегральний націоналізм, особливо в інтерпретації Д. Донцова, передбачає формування моноетнічної держави, сама ідея не обов'язково містить у собі заклик до агресії чи ворожнечі. Як і вказує Донцов, «перемога ідеї має пройти без заклику до національної ненависті» (Донцов, Націоналізм, 2023, с. 248). Це застереження набуває особливого значення в умовах поліетнічного складу українського суспільства, де національна ідентичність формується на стику різних культур, мов і релігій. У такому контексті інтегральна модель потребує переосмислення з урахуванням ідеї сприйняття багатоманітності, громадянського патріотизму та міжетнічної співпраці.

Діяльність ОУН, яка виступала за радикальні методи боротьби проти окупаційних режимів, також збігається з культом національної сили,

описаним К. Дж. Гейзом. Так, Юліан Вассиян в рефераті «Ідеологічні основи українського націоналізму» на Конгресі Українських Націоналістів в квітні 1929 р. наголошував: «Форма й метода націоналістичного мислення і чинення виявляють тут радикалізм, нетерпимість та суб'єктивну виключність голосованих гасел, уздійснених з ідеалом української держави, який своєю істотою є *радикальний, нетерпимий, суб'єктивний ...*» (Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали, 2006, с. 183) (наголос наш – Авт.) Але, зауважимо, що К. Дж. Гейз розглядав явища інтегрального націоналізму на прикладі фашистської Італії та нацистської Німеччини. Хоча ці приклади виявляють радикалізм і тоталітарний характер інтегрального націоналізму, вони суттєво відрізняються від українського контексту, де націоналізм мав захисний, а не агресивний характер. Цей «захисний» характер українського націоналізму впливав із конкретних історичних обставин: втрата державності, політичні репресії, переслідування культурної та мовної самобутності з боку кількох імперських і тоталітарних режимів. У таких умовах радикалізація дискурсу й методів націоналістичного руху сприймалася не як вираз агресії, а як спроба зберегти національну ідентичність та право на політичне існування. На відміну від інтегральних моделей, заснованих на експансії та домінуванні (як у випадку Італії чи Німеччини), український інтегральний націоналізм мав переважно оборонний характер – він мобілізувався у відповідь на зовнішню загрозу, і тому культивував не ідею підкорення, а ідею опору й виживання. Ідею про переважно оборонний характер українського інтегрального націоналізму обґрунтував О. Зайцев. Історик порівнює його із європейськими авторитарно-націоналістичними рухами, але наголошує, що український випадок – це мобілізація нації для виживання: «Рухи на кшталт ОУН (...) становлять особливий різновид інтегрального націоналізму недержавних націй, що має революційний характер і є спрямованим насамперед на здобуття власної держави будь-якими, зокрема й насильницькими, методами» (Зайцев, Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): генеза, еволюція, порівняльний аналіз, 2014, с. 304).

Деякі інші аспекти типології К. Дж. Гейза теж викликають дискусії щодо їхньої відповідності українському контексту. Наприклад, інтегральний націоналізм у розумінні К. Дж. Гейза асоціюється з імперіалістичними або експансіоністськими прагненнями, тоді як український інтегральний націоналізм зосереджувався виключно на боротьбі за незалежність і самообороні. У працях К. Дж. Гейза інтегральний націоналізм передбачає існування держави як головного інструмента, тоді як український націоналізм у міжвоєнний період розвивався в умовах відсутності державності. Модель інтегрального націоналізму в українському контексті поєднує радикальність і мобілізацію, але водночас містить внутрішній стримуючий елемент – усвідомлення небезпеки національної ворожнечі. Це

дає змогу трактувати український націоналізм як ідеологічно активний, але не обов'язково екстремальний у практичному вимірі.

Типологія К. Дж. Гейза слугувала відправною точкою для застосування поняття інтегрального націоналізму в науковому дискурсі щодо українського націоналізму міжвоєнного періоду.

Так, у 1950 рр. американський історик і політолог Дж. Армстронг у монографії «Український націоналізм, 1939 – 1945» застосував термін «український інтегральний націоналізм», який здобув широке визнання в історіографії українського націоналізму. (Armstrong, 1955) У роботі Дж. Армстронг для аналізу українського націоналістичного руху (в контексті міжвоєнного періоду та часів Другої світової війни), використав концепцію інтегрального націоналізму, запропоновану К. Гейзом. Спираючись на висновки К. Гейза, учений припускав, що інтегральний націоналізм надав ідеологічну платформу для фашизму Муссоліні, нацистської партії в Німеччині та ультранационалістичним партіям Польщі, Румунії, Угорщини та Югославії (Armstrong, 1955, с. 20).

Дж. Армстронг розглядав інтегральний націоналізм не як універсальну ідеологію, а як рух окремих націй. На його думку, український націоналізм 1920–1940-х рр. відхилявся від класичних засад інтегрального націоналізму та мав низку специфічних рис:

1. Акцент на силу проявлявся не через інституційну владу, а через відсутність відкритої опозиції та виправдання терористичних методів.
2. Відсутність власної держави змушувала зосереджуватися на «чистоті» національної мови та культури як головних носіях ідеалу.
3. Брак державних традицій спричиняв глибоке протистояння існуючим державам, часто в нелегальних формах.
4. Ірраціоналізм і романтизм українського націоналізму були більш спонтанними та щирими, ніж раціоналізм італійського чи німецького варіантів.
5. Пасивність старшого покоління та його компроміси з польською владою сприяли орієнтації на молодь, яка стала головною рушійною силою радикального націоналізму (Armstrong, 1955, с. 22).

Г. Касьянов теж зазначає, що становлення українського націоналізму як політичної доктрини та сформованої політичної ідеології переважно відбувалося в межах його радикального відгалуження, відомого як інтегральний націоналізм. Але дослідник розрізняє поняття інтегрального націоналізму, притаманного ОУН, і чинного або донцовського націоналізму, хоча і відзначає їх спорідненість. Передусім, як вказує історик, інтегральний націоналізм мав всі ознаки систематизованого світогляду і розроблену

політичну програму, натомість чинний націоналізм Д. Донцова базувався на нігілізмі та критиці, маючи лише елементи конструктивної програми. Аналізуючи трактування інтегрального націоналізму, дослідник зауважує, що однією з найпопулярніших тез його ідеологічних критиків і противників є духовна та ідеологічна спорідненість інтегрального націоналізму з німецьким націонал-соціалізмом і італійським фашизмом (Касьянов, 1999, с. 320).

Досліджуючи український інтегральний націоналізм, О. Зайцев поділяє його на три ключові напрями: чинний націоналізм, сформований навколо постаті Д. Донцова, організаційний – репрезентований ОУН, та творчий – у концепції Фронту національної єдності. Дослідник звертає увагу на вплив спочатку італійського фашизму, а згодом – німецького націонал-соціалізму на ідеологію Донцова. Проте, як зазначає О. Зайцев, попри певну схожість тем і мотивів, Д. Донцова не можна вважати ідеологом нацистського типу. Расизм не займав у його світогляді настільки важливого місця, як у націонал-соціалізмі (Зайцев, 2013, с. 234).

Аналіз ідеології організованого націоналізму Зайцев проводить через вивчення генези й діяльності ОУН, а також ідеологічної та політичної стратегії цієї організації, визнаючи, що стрижнем ідеології ОУН від самого початку був інтегральний націоналізм. Вчений доходить висновку, що ідеологію ОУН 1929 – 1939 рр. можна типологізувати як революційний інтегральний націоналізм недержавного народу, стрижневою ідеєю якого була концепція національної революції задля здобуття незалежної української держави (Зайцев, 2013, с. 326).

Творчий націоналізм, як третій різновид українського інтегрального націоналізму, Зайцев співвідносить з діяльністю Фронту національної єдності, який стояв на позиціях радикального, але водночас легального націоналістичного руху.

Типологія націоналізмів, запропонована американським філософом та соціологом Гансом Коном, дозволяє розширити рамки аналізу націоналізму. У результаті спостережень та аналізу різних історичних, політичних та культурних умов розвитку націоналізму, він запропонував принцип дихотомії західного та східного націоналізму. Розмежовуючи їх, Г. Кон визначає, що західний націоналізм базується на громадянських принципах, демократичних цінностях та індивідуальних правах, таким чином формуючи національну ідентичність через політичні та громадянські права. Наслідком таких підходів є поява й закріплення демократичних форм правління та громадянських свобод. Східний націоналізм, навпаки, характеризується етнічними та культурними особливостями, колективізмом і часто авторитаризмом, тому може сприяти авторитаризму, ексклюзивізму та національному шовінізму (Кон, 2006, сс. 479–482).

Український націоналізм 1920 – 1940 рр. відповідає характеристикам східного націоналізму, оскільки він був зосереджений на етнічних, культурних і історичних аспектах. Г. Кон наголошував, що східний націоналізм виникає в умовах історичної та політичної нестабільності, коли нація перебуває під зовнішнім тиском або загрозою втрати ідентичності. Цей аспект добре відображає ситуацію України в міжвоєнний період.

Ідея Г. Кона про зосередження на етнічних та культурних факторах також відповідає українському націоналізму, який активно підтримував відродження української мови, традицій, історичної пам'яті як основи для національної консолідації. Г. Кон підкреслював, що східний націоналізм часто має романтизований характер і спирається на героїчну історію, що чітко прослідковується в українському націоналізмі через ідеалізацію Київської Русі, боротьби козаків та національних героїв. Зокрема Д. Донцов в роботі «Незримі скрижалі Кобзаря» робить спробу суб'єктивного переосмислення творчості Шевченка в контексті ідеологічних викликів того часу, інтерпретуючи творчість поета як маніфестацію української національної ідеї: «Він прийшов (...), щоб вірні своїй мудрості, мудрості своєї країни, виконали велике *історичне завдання* країни на межі татарських, хозарських і московських орд. Завдання, яке заповіли їй св. Андрій, Антоній і Теодосій, св. Володимир, князь Д. Байда-Вишневецький» (Донцов, Незримі скрижалі Кобзаря, 2023, с. 282) (наголос наш – Авт.). Історично зорієнтоване бачення, яке сприяє національній єдності, на нашу думку, водночас обмежує стратегічне спрямування на майбутнє, особливо в аспектах формування сучасної національної держави. У цьому зв'язку виникає потреба у збалансованому підході, що поєднує осмислення минулого з розробкою чіткої політичної програми, спрямованої на конкретні соціальні та інституційні зміни, відповідні викликам модерного державного будівництва.

Г. Кон наголошував на характерній рисі східного націоналізму – його схильності до колективізму, що нерідко супроводжується тенденцією до авторитаризму та применшення значення індивідуальних прав і свобод. Український націоналізм, особливо в ідеях Д. Донцова, дійсно акцентував увагу на колективній волі, однак його основною метою залишалося визволення від зовнішнього гноблення, а не встановлення авторитарного режиму. Крім того, Г. Кон вважав, що східний націоналізм може бути орієнтованим на експансію або агресивну політику. У випадку українського націоналізму цей аспект є дискусійним, оскільки його боротьба була спрямована на досягнення незалежності, а не на завоювання інших територій.

Розглядаючи український націоналізм за типологізацією Г. Кона щодо східного та західного типів, Дж. Армстронг теж відносить український інтегральний націоналізм до східного типу. Хоча вчений не використовує

чітку періодизацію, але розглядає націоналізм у контексті історичних подій, регіональних відмінностей та ідеологічного розвитку. Зокрема, історик підкреслює, що український націоналізм розвинувся як подвійна реакція – наслідувальна та оборонна – на іноземні націоналізми, і має глибоке історичне коріння, що сягає минулого, включаючи козацькі традиції Запорізької Січі, національно-визвольну боротьбу під проводом Богдана Хмельницького та боротьбу за незалежність у різні періоди історії (Armstrong, 1955, сс. 7–8).

Але в той же час Дж. Армстронг наголошує, що західні та східні регіони України мали свої унікальні особливості, які вплинули на природу та поширення націоналізму. Західні регіони України, такі як Галичина і Волинь, тривалий час перебували під впливом Австро-Угорщини та Польщі, що сприяло формуванню сильного почуття української національної ідентичності та впливу інтегрального націоналізму. Східні ж регіони України тривалий час перебували під сильним впливом Російської імперії, що сприяло формуванню специфічного культурного та політичного контексту. Це впливало на сприйняття націоналістичних ідей, які не завжди знаходили тут такий самий відгук, як у західних регіонах (Armstrong, 1955, сс. 254–276).

Г. Касьянов зосередив увагу на концепції дихотомії Г. Кона, звертаючи увагу на розмежування між західним і східним типами націоналізму. Відповідно до його висновків, націоналізм, що виник на Заході, був раціональним за своєю суттю і мав прагматичне завдання – руйнування станово-ієрархічного суспільства та побудову національних держав (Касьянов, 1999, с. 186). Натомість, на Сході націоналізм виникає штучно, як відповідь на виклик Заходу. Тут націоналізм насаджується суспільству місцевими аристократичними чи інтелігентними елітами через апеляцію до «славного минулого» та культури окремих націй. Ці постулати перегукуються з інтерпретацією націєтворчих процесів у Східній Європі чеського дослідника Мирослава Гроха, зокрема його відомими трьома фазами від «А» до «С», кожна з яких характеризується певними рисами та цілями: фаза А («період наукового інтересу»), фаза В («період патріотичної агітації»), фаза С («період наступу масового націоналістичного руху») (Hroch, 1985, с. 23).

Полемізуючи з Г. Коном стосовно типологізації націоналізму як західного і східного, британський суспільствознавець Е. Сміт, основоположник теорії етносимволізму, розрізняє інші два типи націоналізму – громадянський і етнічний (Сміт, 2004, сс. 44–46). Громадянський націоналізм акцентує на принципі громадянства, політичних правах та ліберальних цінностях, які спираються на такі загальні політичні інститути, як конституція, закони та демократичні процеси. На відміну від

громадянського, етнічний націоналізм базується на етнічній приналежності та спільній культурній ідентичності.

Етнічний націоналізм Е. Сміт розглядає у контексті націй, які перебувають у ситуації культурного або політичного тиску. Як приклад він наводить ірландський націоналізм, що ґрунтувався на спільності традицій та культури, а також польський рух за незалежність, який мав сильну етнокультурну основу. Ці приклади є аналогічними ситуації України в міжвоєнний період, коли український націоналізм також був спрямований на захист етнічної ідентичності у складних геополітичних умовах.

Враховуючи останні тенденції у формуванні націй та націоналізмів, Е. Сміт робить висновок, що модерні нації неодмінно водночас мають риси як громадянського, так і етнічного націоналізмів (Сміт, 2004, с. 140). Український націоналізм 1920 – 1940 рр. відповідає ідеї Е. Сміта про етнічний націоналізм як засіб збереження історичної спільноти перед зовнішнім тиском. Українські націоналісти наголошували, що саме етнічна спільність є основою для боротьби за незалежність та протидії імперіалістичним загрозам. Націоналістичний рух 1920–1930-х рр., зокрема в середовищі української політичної еміграції у Львові та Празі, на сторінках видань «Національна думка» (Львів, 1923–1925), «Державна нація» (Прага, 1928–1930, редактована Д. Донцовим) та «Розбудова нації» (Львів, 1933–1939, під редакцією Миколи Сціборського), акцентував на мовній єдності як основі національної ідентичності, культурній автономії як передумові політичної свободи, а також на історичній спадщині, як джерелі політичного легітимізму.

Громадянсько-республіканська модель залишалася другорядною через переважну орієнтацію на етнокультурну ідентичність. Український націоналізм того часу лише частково відповідав цьому типу. Хоча в ньому і проголошувалася єдність усіх українців у боротьбі за незалежність, акцент був зроблений на етнічній спільності, а не на політичній участі всіх верств населення. Більшість ідей були орієнтовані на етнічну націю, а не на загальногромадянський проєкт.

Деякі аспекти етнічного націоналізму за Е. Смітом викликають дискусії в контексті українського націоналізму. Наприклад, він наголошує на потенційній ізоляціоністській природі етнічного націоналізму, що може перешкоджати інтеграції в ширші міжнародні процеси. Для українського націоналізму це частково спірно, оскільки він часто орієнтувався на співпрацю з іншими європейськими націями у боротьбі проти зовнішнього гноблення. Прикладом якого може слугувати ідея Юрія Липи щодо Балто-Чорноморської вісі в складі України, Польщі, Литви та Білорусі (Липа, 1942, с. 162). Іншим дискусійним моментом є акцент Е. Сміта на існуванні сильної етнічної спільноти як бази для націоналізму. Напроти, у випадку України,

націоналізм посилювався як реакція на загрозу з боку імперій і мав на меті створення цієї спільноти.

Таким чином, у контексті типології Е. Сміта, націоналізм постає як ідеологічний конструкт, що ґрунтується на двох ключових підходах – етнічному (етнокультурна спільність, походження, міфи) та громадянському (територія, правова система, політична участь). Обидві моделі дозволяють охопити різні форми самоідентифікації націй – як на основі історичного родоvodu, так і через політичну солідарність.

Проте незалежно від типу, який домінує у конкретному випадку, національна спільнота залишається сконструйованою. Саме тут концепція уявлених спільнот Б. Андерсона відкриває нову аналітичну перспективу: Б. Андерсон підкреслює, що нація – це не об'єктивна чи природна група, а «уявлена політична спільнота – при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна» (Андерсон, Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму, 2001, с. 22). Члени уявленої спільноти ніколи не знають більшість своїх співвітчизників, проте вони мають спільне уявлення про свою приналежність до однієї нації.

Б. Андерсон виокремлює два типи націоналізму, які пов'язує з процесом переходу до національних держав – лінгвістичний (мовно-культурний) та офіційний, причому вони можуть взаємодіяти та підтримувати один одного. Лінгвістичний націоналізм передбачає формування національної ідентичності через спільну мову, яка створює відчуття єдності серед людей, що її використовують. За допомогою друкованих видань – газет, журналів та книг – формується спільна літературна мова, що сприяє консолідації національної ідентичності та поступово набуває статусу державної. Цей процес детально проаналізовано у монографії Юджина Вебера «Із селян у французи. творення модерної нації», де автор показує, як у Франції XIX ст. завдяки поширенню освіти, друкованого слова, інфраструктури та державної політики вдалося трансформувати розрізнене селянське населення з локальними говірками в модерну націю. Ю. Вебер переконливо демонструє, що національна мова, стандартизована через школи та пресу, стала не лише засобом комунікації, а й символом належності до французької нації: «Шкільна освіта навчила мільйони раніше байдужих людей мови домінантної культури, а також її цінностей, зокрема патріотизму» (Вебер, 2025, с. 529). Аналогічні процеси відбувалися і в українському контексті міжвоєнного періоду, коли друковане слово відігравало ключову роль у формуванні модерного українського націоналізму, особливо в умовах бездержавності.

Офіційний націоналізм (Б. Андерсон використав цей термін слідом за відомим англійським славістом Г'ю Сетоном-Вотсоном) поширився «як реакція на масові національні рухи, розповсюджені в Європі після 1820-х років» (Андерсон, Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й

поширення націоналізму, 2001, с. 113) «Ця форма націоналізму виникла історично як реакційна відповідь на народні націоналізми знизу, спрямовані проти правителів, аристократів та імперських центрів» (Anderson, *Western Nationalism and Eastern Nationalism*, 2001) Династійні монархії задля власного зміцнення змушені були розвивати офіційний націоналізм, активно створюючи спільну національну пам'ять та ідентичність. Це відбувається шляхом використання національних символів, таких як прапори, герби, гімни, впровадження державних свят, які підкреслюють історичні події та національні досягнення.

Ідеї українських націоналістів Д. Донцова, Ю. Вассіяна, Ю. Липи резонують з уявленням Б. Андерсона про націоналізм як культурну спільність, зосереджену на спільних символах, історичній спадщині та мобілізації народу під впливом ідеологічних наративів. Український націоналізм 1920–1940-х років проголошував необхідність консолідації спільноти довкола етнічної ідентичності та боротьби, де спільна культура, мова й історична пам'ять відігравали визначальну роль у формуванні цієї «уявленої спільноти». Відповідно до типології Б. Андерсона, його можна віднести до лінгвістичного (мовно-культурного) типу націоналізму.

З ім'ям американського соціолога Р. Брюейкера пов'язується створення в теорії націоналізму так званої схеми «трикутника» форм націоналізмів, що супроводжують процес створення національних держав: націоналізаційний, транскордонний, націоналізм національних меншин. Націоналізуючий націоналізм – це націоналізм титульних націй і нових незалежних держав. Ця форма націоналізму фокусується на утворенні та зміцненні національних держав. Транскордонний, або вітчизняний націоналізм проголошує право держав захищати інтереси своєї етнонаціональної рідні в інших країнах. Вітчизна тут розглядається як політична категорія, а вітчизняні націоналізми не звертають уваги на кордони та суверенітет інших держав, прагнучи захищати свою «етнонаціональну рідню» зовні. Націоналізм національних меншин полягає в боротьбі за незалежність або іншу форму політичної автономії. Однак досягнення цієї мети не означає завершення націоналістичного руху – він трансформується, адаптуючись до нових умов. Однією з ключових проблем залишається розрив між політичними межами держави та етнокультурним простором нації. Навіть у новоутворених державах, що виникли на основі національного принципу, ця суперечність не зникає, а продовжує впливати на внутрішню стабільність і міжетнічні відносини (Брюейкер, 2006, сс. 16–17).

У конфліктному зіткненні цих форм націоналізму виникає тріада: нові національні меншини, нові національні держави, де ці меншини живуть, та «зовнішня вітчизна», і ця тріада зустрічається по всьому світу, де утворюються національні держави, і допомагає визначити типологічно

схожі процеси (Брюейкер, 2006, с 158). Український націоналізм 1920-1940 рр. найбільше відповідає моделі націоналізму національної меншини, яку Р. Брюейкер аналізує в контексті боротьби етнічних груп за права та визнання в межах домінуючих державних структур. Націоналізм національних меншин вченим розглядається у контексті Центральної та Східної Європи, зокрема на прикладі угорської меншини в сусідніх країнах. Ці приклади ілюструють, як етнічні групи борються за свої права в умовах домінування іншої культури чи політичної системи. Аналогічно український націоналізм мобілізував етнічну спільноту для протидії русифікації, колонізації та інших форм асиміляції. Український націоналізм 1920 – 1940 рр. діяв у складних політичних умовах, коли територія України була розділена між кількома державами. Відсутність національної державності змусила український рух консолідувати етнічну спільність та протистояти політичному і культурному тиску. Р. Брюейкер визначає націоналізм меншини як мобілізацію етнічної групи для збереження ідентичності та боротьби за автономію. Подібне визначення ідеально підходить до характеристики сутності діяльності ОУН, яка прагнула здобути незалежність шляхом політичної боротьби та революційних методів. Такі методи передбачали радикальну зміну політичного устрою – не завдяки легальним парламентським механізмам, а нелегальними методами: підпільної боротьби, збройних акцій, саботажу. Пропаганда та мобілізація мас, у цій схемі, посідали також помітне місце.

Український історик Я. Дашкевич теж розглядав три рівні націоналізму, але виходячи з його ролі у формуванні національної держави. Згідно із запропонованою ним концепцією, націоналізм є основною державотворчою та державозберігаючою силою для національних держав та імперій і має такі три різновиди. Перший – націоналізм імперської нації, що характеризується домінуванням однієї етнічної групи, переконанням у власній вищості, пригніченням інших народів і застосуванням жорстких засобів, таких як експансія, насильницька асиміляція, етнічні чистки та депортації. Другий – націоналізм державної нації, яка вже має моноетнічну державу й зосереджується не на підкоренні інших, а на внутрішньому розвитку та збереженні національної єдності. Третій – націоналізм недержавної нації, що виникає в умовах втрати державності або в процесі боротьби за її відновлення. У протистоянні з панівною нацією цей тип часто змушений вдаватися до радикальних засобів, подібних до тих, що застосовує імперський націоналізм, хоча його мотивація має визвольний характер (Дашкевич, 1995, сс. 12–13).

У дослідженні націоналізмів Я. Дашкевича важливе місце займає класифікація за критеріями декларованості/недекларованості, етнічності/громадянськості, елітарності/дисперсності. Останній критерій стосується випадків, коли націоналістичні ідеї або рухи не мають

централізованої структури, а існують у вигляді розпорощених груп. (Дашкевич, 1995, с. 8). Зокрема, вчений фактично дискутував з теорією етнічного та громадянського націоналізмів Е. Сміта, доводячи, що поділ на етнічні та політичні нації був сконструйований штучно і має неприродний та нелогічний характер. Як стверджував вчений, підстав для такої класифікації немає, адже, у відносинах представників національних меншин з інституціями титульної нації, окрім лояльності, можуть проявлятися і вищі патріотичні почуття щодо держави. А перетворившись на державну націю, національні меншини можуть виявляти націоналізм титульної нації, втрачаючи при цьому статус національних меншин.

Полемізуючи з запереченнями Ярослава Грицака щодо українського дисперсного націоналізму, Я. Дашкевич стверджував, що він існував у формі «народного протонаціоналізму», коли національна ідентичність зберігалася та розвивалася серед широких мас населення, незалежно від їхнього соціального статусу чи місця проживання. Нації піднімалися на національно-визвольні змагання, звичайні селянські маси без елітарної ідеології, але з націоналістичним ставленням до своїх поневолювачів (Дашкевич, 1995, сс. 15–17). На думку історика, дисперсний націоналізм живився ненавистю поневолених націй до чужоземних загарбників, почуттям зверхності націй-експансіоністів і спільною для всіх необхідністю захисту себе і свого.

Ідеї Я. Дашкевича щодо взаємозв'язку націоналізму і його ролі в державотворенні мали великий вплив на українську історіографію, зокрема у використанні терміну «націоналізм недержавної нації» стосовно українського національного руху.

Американський соціолог польського походження К. Симмонс-Симонолевич запропонував соціологічний підхід до класифікації націоналізму, основою якої стали націоналістичні рухи. На думку вченого, націоналізм більшості має бути виключеним з самої категорії «націоналізм», оскільки вже не є, власне, рухом. Справжнім націоналізмом варто вважати саме націоналізм меншостей. Соціолог розділив націоналістичні рухи на дві основні категорії: меншини та визвольні рухи (Symmons-Symonolewicz, 1965, сс. 221–230).

У рамках категорії рухів меншин, що спрямовані на самозбереження, виділяються: перпетуативно-сегрегативний тип (від лат. «perpetuus» (постійний) та «segregate» (відокремлювати)), який прагнув до ізоляції задля збереження ідентичності; перпетуативно-плюралістичний тип (від лат. «perpetuus» (постійний) та «pluralis» (множинний)), що прагнув до збереження ідентичності разом із досягненням громадянської рівності; іредентистський тип, що прагнув відокремлення, як правило, за підтримки сусідньої держави.

Він запропонував таку класифікацію визвольних рухів:

- 1) рухи відродження, які втратили політичну ідентичність і прагнуть її відновити;
- 2) автономістсько-сецесіоністські рухи, що спершу орієнтуються на здобуття автономії, але з часом можуть трансформуватися у боротьбу за повну незалежність;
- 3) антиколоніальні рухи, що протистоять колоніальному правлінню;
- 4) нативістські рухи як форма політичних або соціальних рухів, які фокусуються на збереженні та захисті культури, традицій і прав корінного населення в певній місцевості, але можуть перетворюватися на форму ксенофобного трайбалізму – ізоляціонізму і ворожості до інших груп, які сприймаються як загроза.

У межах класифікації, запропонованої К. Симмонсом-Симонолевичем, український націоналізм міжвоєнного періоду найбільше відповідає типу визвольного руху «відродження». Цей тип визначає спільноти, які втратили політичну суб'єктність і прагнуть її відновити – що чітко проявляється у прагненні українських націоналістів до створення незалежної держави після розпаду імперій та зовнішнього домінування.

Водночас в українському контексті спостерігаються елементи інших типів. Частково можна простежити риси автономістсько-сецесіоністського типу, коли прагнення до автономії поступово трансформувалося у вимогу повної незалежності, особливо в діяльності ОУН. Іредентистський тип представлений меншою мірою, адже хоча деякі націоналістичні групи отримували підтримку з-за кордону, ідеологія ОУН залишалася самостійницькою, без опори на зовнішніх союзників.

Окремі аспекти українського націоналізму наближаються до нативістського типу, з його акцентом на збереженні культури, мови та історичних міфів – хоча в окремих проявах це набувало риторики ізоляціонізму. Перпетуативно-плюралістичний тип українському націоналізму цього періоду майже не властивий, оскільки фокус був спрямований на етнічну єдність, а не на громадянську рівність. Дещо більше проявів має перпетуативно-сегрегативний тип – у середовищі еміграції та під час спроб самозбереження в умовах окупації.

Окрім цього, український націоналізм можна частково інтерпретувати як антиколоніальний рух, оскільки він був спрямований проти радянського та польського контролю, що нерідко розглядалися як форма колоніального панування, особливо в публіцистиці Дмитра Донцова.

Загалом, український націоналізм 1920 – 1940-х років за типологізацією К. Симмонс-Симонолевича – це передусім визвольний рух відродження з гібридними рисами, який поєднував революційні методи, етнокультурну

мобілізацію та політичну стратегію, спрямовану на створення модерної незалежної держави.

Постмодерну типологію націоналізмів представила американська дослідниця Лія Грінфельд в роботі «Націоналізм: п'ять шляхів до модерності». Спираючись на аналіз соціальних і політичних подій XIX – початку XX ст., вона виділяє два типи націоналізму, які відображають несхожі інтерпретації суверенітету народу: колективістськи-авторитарний, який схильний до ірраціональності і авторитаризму, та індивідуалістськи-лібертаристський, що суголосний демократичним цінностям. Відмінності між ними полягають у їхньому розумінні ролі індивіда та суспільства, зокрема пріоритету групи, нації, суспільства або індивідуальній свободі, правам та самовираженню (Greenfeld, 1992, с. 11).

Колективістський націоналізм заснований на спільних етнічних, культурних та історичних ознаках і найчастіше виникає, коли існує загроза культурному чи етнічному зникненню. Цей тип є наслідком ресентименту: колективної психологічної заздрості менш розвинених спільнот до вищезгаданих націй, яка трансформується у почуття ненависті та образи. Яскравим прикладом колективістського націоналізму, за Л. Грінфельд, є націоналізм в Німеччині. Він виникає як протистояння класичній економічній теорії фрітрейдерства (політиці вільної торгівлі) в боротьбі з англо-французьким домінуванням. Індивідуалістський націоналізм, навпроти, базується на громадянських правах та свободах та сприяє об'єднанню етнічних груп в єдину національну державу. Як тип виникає в Англії та Франції внаслідок природних еволюційних процесів.

Український націоналізм 1920–1940 рр. найкраще узгоджується з характеристиками колективістського націоналізму, який Л. Грінфельд визначає як рух, що зосереджений на солідарності та мобілізації народу для досягнення національних цілей.

Розглянуті типологізаційні підходи дають змогу окреслити український націоналізм у межах відповідних концепцій, визначивши його тип з урахуванням історичних, ідеологічних та соціальних особливостей (Таблиця 1).

Таблиця 1

Типологічне окреслення українського націоналізму 1920 – 1940 рр. у межах існуючих концепцій/підходів

<i>Автор концепції</i>	<i>Визначені типи націоналізму</i>	<i>Тип українського націоналізму</i>
Карлтон Дж. Гейз	Гуманітарний, якобінський, традиційний, інтегральний	Інтегральний
Ганс Кон	Західний, східний	Східний
Ентоні Сміт	Громадянський, етнічний	Етнічний

Бенедикт Андерсон	Лінгвістичний (мовно-культурний) та офіційний	Лінгвістичний
Роджерз Брюбейкер	Націоналізаційний, транскордонний, націоналізм національних меншин	Націоналізм національних меншин
Ярослав Дашкевич	Націоналізм імперської нації, націоналізм державної нації, націоналізм недержавної нації	Націоналізм недержавної нації
Костянтин Симмонс- Симонолевич	Рухи меншин: перпетуативно- сегрегативний, перпетуативно- плюралістичний, іредентистський. Визвольні рухи: рухи відродження, автономістсько-сепаратистські рухи, антиколоніальні рухи; нативістські рухи.	Визвольний рух відродження з гібридними рисами
Лія Грінфельд	Колективістсько-авторитарний, індивідуалістсько-лібертаристський	Колективістсько- авторитарний

Висновки. Аналіз концепцій, запропонованих Г. Коном, Е. Смітом, Б. Андерсоном, Р. Брюбейкером, Я. Дашкевичем, К. Симмонс-Симонолевичем, Л. Грінфельд розкриває український націоналізм як складне, багатогранне явище, що охоплює різні аспекти, елементи, фактори, має значну здатність адаптуватися до соціальних, політичних та історичних змін. Визначено тип українського націоналізму 1920 – 1940 рр. в вертикально-хронологічній концепції К. Гейза як інтегральний; діхотомії Г. Кона як східний, етносимволічний теорії Е. Сміта як етнічний; в методології «уявлених спільнот» Б. Андерсона як лінгвістичний (мовно-культурний); в схемі «трикутника» форм націоналізмів, що супроводжують процес створення національних держав, Р. Брюбейкера як націоналізм національних меншин; з точки зору принципу ролі націоналізму у формуванні національної держави Я. Дашкевича як націоналізм недержавної нації; конструктивістської моделі К. Симмонс-Симонолевича як визвольний рух відродження з гібридними рисами; в постмодерній парадигмі Л. Грінфельд як колективістсько-авторитарний. Запропонована рамкова структура синхронізації українського націоналізму із загальними типологізаціями, переконує у доцільності багатопланового аналізу функцій і ролі націоналізму в історичному та політичному контексті.

Практичне значення проведеного аналізу полягає в адаптації та узгодженні наявного методологічного інструментарію для дослідження українського націоналізму в його історичній динаміці та сучасних трансформаціях. Такий підхід дозволяє типологізувати ідеологічні, структурні та функціональні особливості українського націоналізму 1920–1930-х років у порівняльному контексті, виявляючи як унікальні риси, так і спільні закономірності з іншими формами націоналізму.

Такий підхід дозволяє не лише структурувати теоретичні підходи різних шкіл, а й адаптувати їх до аналізу конкретних історичних контекстів, що, у свою чергу, розширює можливості для міждисциплінарного діалогу в галузях історії, політології, культурології та соціології. Застосування порівняльної типології сприяє глибшому розумінню ролі націоналізму у формуванні громадянської ідентичності, політичної мобілізації та державотворення.

Перспективи подальших досліджень у цій темі відкриваються у кількох напрямках: по-перше, це поглиблення аналізу еволюції націоналістичних ідеологій в контексті сучасних соціокультурних змін; по-друге, розширення дослідницького інструментарію за рахунок інтеграції підходів; по-третє, вивчення регіональних відмінностей у сприйнятті націоналістичних ідей у Європі. Такий підхід не лише актуалізує дослідження українського націоналізму, а й сприяє осмисленню його потенціалу як одного з чинників формування ціннісної єдності в демократичному суспільстві.

Подяка. Висловлюю вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автор не отримував фінансової підтримки для проведення дослідження та публікації цієї статті.

Джерела та література:

Андерсон, Б. (2001). Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: Критика.

Брюейкер, Р. (2006). Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі. Львів: Кальварія.

Вебер, Ю. (2025). Із селян у французи. Творення модерної нації. Київ: Наш формат.

Дашкевич, Я. (1995). Дослідження націоналізму. Вступні уваги. *Україна в минулому*, 7, сс. 7–17. Доступно за адресою: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000972 [Дата звернення: 29.03.2025].

Донцов, Д. (2023). Ідеологія: Націоналізм. Незримі скрижалі Кобзаря. Маса і провід. Дух отари і дух провідництва. Харків: Фоліо.

Зайцев, О. (2013). Український інтегральний націоналізм (1920–1930-ті роки): Нариси інтелектуальної історії. Київ: Критика.

Касьянов, Г. (1999). Теорії нації та націоналізму. Київ: Либідь.

Конгрес Українських Націоналістів 1929 р.: Документи і матеріали. (2006). Львів.

Кон, Г. (2006). Західний і східний націоналізм. У: *Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Геллнера: Антологія*. Київ: Смолоскип, сс. 479–482.

Липа, Ю. (1942). Чорноморська доктрина. Одеса: Український чорноморський інститут. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21865/file.pdf> [Дата звернення: 29.03.2025].

Сміт, Е. (2004). Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. Київ: К.I.C.

Твердовський, А. (2015). Проблема типології українського націоналізму 1920–1950-х рр. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*, 42, сс. 101–111.

Футала, В. (2019). Український націоналізм 1920–1930-х рр. на порівняльному тлі інших європейських націоналізмів. *Проблеми гуманітарних наук*, 2(44), сс. 38–63. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.2/44.184668>.

Anderson, B. (2001). Western Nationalism and Eastern Nationalism. *New Left Review*, May–June. Available at: <https://newleftreview.org/issues/ii9/articles/benedict-anderson-western-nationalism-and-eastern-nationalism> [Accessed 29 Mar. 2025].

Armstrong, J.A. (1955). Ukrainian Nationalism, 1939–1945. New York: Columbia University Press. Available at: https://archive.org/details/ukrainiannationa0000arms_z6a4.. [Accessed 20 Mar. 2025]

Greenfeld, L. (1992). Nationalism: Five Roads to Modernity. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hayes, C.J. (1926). Essays on Nationalism. New York: Macmillan. Available at: <https://archive.org/details/essaysonnational0000have>.. [Accessed 22 Mar. 2025]

Hayes, C.J. (1931). The Historical Evolution of Modern Nationalism. New York: Macmillan. Available at: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.13165>.. [Accessed 29 Mar. 2025]

Hroch, M. (1985). Social Preconditions of National Revival in Europe. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://www.google.com.ua/books/edition/ /Agg9AAAAIAAJ?hl=ru&gbpv=1> [Accessed 29 Mar. 2025].

Savrun, E. (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri ve Modern Milliyetçilik. *Journal of History School*, XLII, pp.1218–1244. Doi: <http://dx.doi.org/10.29228/joh.24761> [Accessed 5 Mar. 2025]

Symmons-Symonolewicz, K. (1965). Nationalist Movements: An Attempt at a Comparative Typology. *Comparative Studies in Society and History*, 7, pp.221–230. doi: <https://doi.org/10.1017/S0010417500003625>..

References

Anderson, B. (2001). Uiaivleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian]

Briubeiker, R. (2006). Pereobramlenyi natsionalizm. Status natsii ta natsionalne pytannia u novii Yevropi. Lviv: Kalvariia. [in Ukrainian]

Veber, Yu. (2025). Iz selian u frantsuzy. Tvorenna modernoi natsii. Kyiv: Nash format. [in Ukrainian]

Dashkevych, Ia. (1995). Doslidzhennia natsionalizmu. Ukraina v mynulomu, 7, ss. 7–17. Dostupno za adresoii: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF&S21STR=ukr0000972 [Data zvernennia: 29.03.2025]. [in Ukrainian]

Dontsov, D. (2023). Ideolohiia: Natsionalizm. Nezrymi skryzhalii Kobzaria. Masa i provid. Dukh otary i dukh providnytstva. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian]

- Zaitsev, O.** (2013). *Ukrainskyi intehralnyi natsionalizm (1920–1930-ti roky): Narysy intelektualnoi istorii*. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian]
- Kasiiianov, H.** (1999). *Teorii natsii ta natsionalizmu*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]
- Kongres Ukrainskykh Natsionalistiv 1929 r.: Dokumenty i materialy.** (2006). Lviv. [in Ukrainian]
- Kon, H.** (2006). *Natsionalizm. Teorii natsii ta natsionalizmu vid Yohana Fikhte do Ernesta Helnera: Antolohiia*. Kyiv: Smoloskyp, pp. 479–482. [in Ukrainian]
- Lypa, Yu.** (1942). *Chornomorska doktryna*. Odesa: Ukrainskyi chornomorskyi instytut. Dostupno za adresoiiu: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/21865/file.pdf> [Data zvernennia: 29.03.2025]. [in Ukrainian]
- Smit, E.** (2004). *Natsionalizm: Teoriia, ideolohiia, istoriia*. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]
- Tverdovskyi, A.** (2015). Problema typolohii ukrainskoho natsionalizmu 1920–1950-kh rr. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu ZNU*, 42, ss. 101–111. [in Ukrainian]
- Futala, V.** (2019). Ukrainskyi natsionalizm 1920–1930-kh rr. na porivnialnomu tli inshykh yevropeyskykh natsionalizmiv. *Problemy humanitarnykh nauk*, 2(44), ss. 38–63. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.2/44.184668>. [in Ukrainian]
- Anderson, B.** (2001). Western Nationalism and Eastern Nationalism. *New Left Review*, May–June. Available at: <https://newleftreview.org/issues/ii9/articles/benedict-anderson-western-nationalism-and-eastern-nationalism> [Accessed 29 Mar. 2025]. [in English].
- Armstrong, J.A.** (1955). *Ukrainian Nationalism, 1939–1945*. New York: Columbia University Press. Available at: https://archive.org/details/ukrainiannationa0000arms_z6a4. [Accessed 20 Mar. 2025]. [in English].
- Greenfeld, L.** (1992). *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Cambridge, MA: Harvard University Press. [in English].
- Hayes, C.J.** (1926). *Essays on Nationalism*. New York: Macmillan. Available at: <https://archive.org/details/essaysonnational0000haye>. [Accessed 22 Mar. 2025]. [in English].
- Hayes, C.J.** (1931). *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. New York: Macmillan. Available at: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.13165>. [Accessed 29 Mar. 2025]. [in English].
- Hroch, M.** (1985). *Social Preconditions of National Revival in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Available at: <https://books.google.com.ua/...> [Accessed 29 Mar. 2025]. [in English].
- Savrun, E.** (2019). Milliyetçiliğin Kökenleri ve Modern Milliyetçilik. *Journal of History School*, XLII, pp.1218–1244. doi: <http://dx.doi.org/10.29228/joh.24761>. [Accessed 5 Mar. 2025][in Turkish].
- Symmons-Symonolewicz, K.** (1965). Nationalist Movements: An Attempt at a Comparative Typology. *Comparative Studies in Society and History*, 7, pp.221–230. doi: <https://doi.org/10.1017/S0010417500003625>. [in English].

Slobodianiuk S. TYPOLOGICAL INTERPRETATION OF UKRAINIAN NATIONALISM IN THE 1920s – 1940s: A COMPARATIVE ANALYSIS OF APPROACHES

Abstract

The purpose of the article is to analyze the correlation between Ukrainian nationalism of the 1920s – 1940s and the typological frameworks established in Western and domestic academic traditions. **The Research methodology.** In the process of examining the theoretical foundation—namely, existing theories, concepts, and typologies of nationalism – methods of comparative, analytical, and critical analysis were employed, along with a systemic approach. **The Scientific novelty.** The novelty of the study lies in the proposed structural reinterpretation of the place of Ukrainian nationalism of the 1920–1940 period within the typologies of leading theorists of nationalism, including Carlton J. H. Hayes, Hans Kohn, Anthony Smith, Benedict Anderson, Rogers Brubaker, Yaroslav Dashkevych, Konstantyn Simmons-Symonolevych, and Liah Greenfeld. The integration of various theoretical typologies of nationalism – ethnosocial, constructivist, modernist, among others – makes it possible to avoid a one-dimensional interpretation of the theoretical component of the Ukrainian nation-building experience.

Conclusions. The article analyzes the typologies proposed by prominent theorists and historians of nationalism – Carlton J. H. Hayes, Hans Kohn, Anthony Smith, Benedict Anderson, Rogers Brubaker, Yaroslav Dashkevych, Konstantyn Simmons-Symonolevych, and Liah Greenfeld – as well as the assessments and systematization carried out by Heorhii Kasianov. It is substantiated that Ukrainian nationalism of the 1920–1940 period is a multifaceted phenomenon that incorporates specific elements, reflects a variety of internal and external influences, and demonstrates the capacity to adapt to social, political, and historical transformations.

The article proposes interpretations of Ukrainian nationalism of the 1920–1940 period within several conceptual frameworks: as integral nationalism in Carlton J. H. Hayes's vertical-chronological model; as Eastern-type nationalism in Hans Kohn's dichotomy; as ethnic nationalism in Anthony Smith's ethnosymbolic theory; as linguistic (language-cultural) nationalism in Benedict Anderson's methodology of "imagined communities"; as minority nationalism in Rogers Brubaker's "triangle" of nationalism forms accompanying the process of nation-state formation; as the nationalism of a stateless nation in accordance with Yaroslav Dashkevych's approach, which – drawing on the ideas of Taras Shevchenko, Mykhailo Drahomanov, and Ivan Franko – systematized this concept in the context of twentieth-century national liberation struggle; as a liberation movement in the forms of revival and anti-colonial resistance in the constructivist model of Konstantyn Simmons-Symonolevych; and as collectivist-authoritarian nationalism in the postmodern paradigm of Liah Greenfeld.

The proposed synchronization of Ukrainian nationalism with general typological frameworks enables the integration of diverse dimensions of nationalism into a multilayered analytical model.

Keywords: Ukrainian nationalism, typology, integral nationalism, dichotomy, minority nationalism, stateless nation, collectivist-authoritarian nationalism.

**Słobodianiuk S. TYPOLOGICZNE ROZUMIENIE UKRAIŃSKIEGO
NACJONALIZMU LAT 20. – 40. XX WIEKU: ANALIZA PORÓWNAWCZA
PODEJŚĆ NAUKOWYCH**

Streszczenie

Abstrakt Celem artykułu jest analiza korelacji ukraińskiego nacjonalizmu z lat 1920 – 1940 do istniejących podejść typologicznych w zachodniej i krajowej tradycji naukowej. **Metodologia badań.** W opracowaniu podstawy teoretycznej – tj. istniejących teorii, koncepcji i typologii nacjonalizmu – wykorzystano metody analizy porównawczej, analitycznej, krytycznej oraz podejście systemowe. **Nowość naukowa.** Nowość badania polega na zaproponowaniu nowej strukturalnej reinterpretacji miejsca ukraińskiego nacjonalizmu z lat 1920–1940 w typologiach czołowych teoretyków nacjonalizmu: Carltona J. H. Hayesa, Hansa Kohna, Anthony’ego Smitha, Benedicta Andersona, Rogersa Brubakera, Jarosława Daszkiewicza, Konstantina Simmonsa-Symonolewicza oraz Lii Greenfeld. Połączenie różnych typologii teoretycznych nacjonalizmu – etnosocjalnej, konstruktywistycznej, modernistycznej i innych – pozwala uniknąć jednowymiarowego ujęcia teoretycznego komponentu ukraińskiego doświadczenia narodziwczego.

Wnioski. Przeanalizowano typologie czołowych teoretyków i historyków nacjonalizmu: Carltona J. H. Hayesa, Hansa Kohna, Anthony’ego Smitha, Benedicta Andersona, Rogersa Brubakera, Jarosława Daszkiewicza, Konstantina Simmonsa-Symonolewicza, Lii Greenfeld oraz oceny i systematyzację przeprowadzoną przez Heorhija Kasjanowa. Uzasadniono, że ukraiński nacjonalizm z lat 1920–1940 stanowi zjawisko wieloaspektowe, zawierające specyficzne elementy, odzwierciedlające różnorodne czynniki wewnętrzne i zewnętrznego oddziaływania, a także wykazujące zdolność adaptacji do zmian społecznych, politycznych i historycznych.

Zaproponowano interpretację ukraińskiego nacjonalizmu z lat 1920–1940 w następujących ramach koncepcyjnych: jako nacjonalizm integralny w modelu wertykalno-chronologicznym Carltona J. H. Hayesa; jako typ wschodni w dychotomii Hansa Kohna; jako nacjonalizm etniczny w teorii etnosymbolicznej Anthony’ego Smitha; jako nacjonalizm językowo-kulturowy w metodologii „wyobrażonych wspólnot” Benedicta Andersona; jako nacjonalizm mniejszości narodowych w schemacie „trójkąta” form nacjonalizmu towarzyszących procesowi tworzenia państw narodowych Rogersa Brubakera; jako nacjonalizm narodu bezpaństwowego zgodnie z podejściem Jarosława Daszkiewicza, który – opierając się na ideach Tarasa Szewczenki, Mychajła Drahomanowa i Iwana Franki – usystematyzował ten koncept w kontekście walki narodowowyzwoleńczej XX wieku; jako ruch wyzwolenczy w formach ruchu odrodzenia i antykolonialnego w konstruktywistycznym modelu Konstantina Simmonsa-Symonolewicza; oraz jako nacjonalizm kolektywistyczno-autorytarny w postmodernistycznej paradygmacie Lii Greenfeld.

Zaproponowana synchronizacja ukraińskiego nacjonalizmu z ogólnymi typologiami pozwala na integrację różnych aspektów nacjonalizmu w wielowarstwowej analizie.

Słowa kluczowe: nacjonalizm ukraiński, typologia, nacjonalizm integralny, dychotomia, nacjonalizm mniejszości narodowych, nacjonalizm narodu bezpaństwowego, nacjonalizm kolektywistyczno-autorytarny.

Статтю надіслано до редколегії 03.09..2025 р.
Статтю рекомендовано до друку 14.11.2025 р.